

ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์
คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

นโยบายต่างประเทศ ด้านวัฒนธรรม

ของ

ญี่ปุ่น

ความที่ว่า วัฒนธรรม เป็นเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของชาติมหาอำนาจ โดยเฉพาะมหาอำนาจที่ไม่มุ่งด้านการทหาร คงปฏิเสธได้ยาก นอกจากนี้ เนื่องจากวัฒนธรรมญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในชีวิตประจำวันของคนไทยอยู่แล้ว ความข้างต้นจึงน่าจะสังวรณไว้ ในความหมายกว้าง คำว่า วัฒนธรรมในที่นี้ครอบคลุมถึงการแพร่เข้ามาและการนิยมนับเอาระบบค่านิยมของญี่ปุ่นแบบแผนการดำเนินชีวิตและสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจนไปถึงวิทยาการต่าง ๆ ที่เป็นของญี่ปุ่นโดยเฉพาะ ที่ผ่านสื่อมวลชน สิ่งตีพิมพ์ กิจกรรม การบริการข่าวสาร และคนญี่ปุ่นหรือคนไทยที่นิยมนับเอาสิ่งต่าง ๆ ข้างต้นมาจากการไปศึกษาในญี่ปุ่น นโยบายการตรวจคนเข้าเมือง อนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ใครเข้าประเทศ ก็เกี่ยวข้องกับนโยบายวัฒนธรรมด้วย ในปัจจุบันปรากฏชัดขึ้นว่า ขณะที่ระบบค่านิยมและแบบแผนต่าง ๆ จากตะวันตกเริ่มเสื่อมลงหรืออึมตัว คลื่นวัฒนธรรมจากญี่ปุ่นได้หลั่งไหลเข้ามาแทน¹

บทความนี้มุ่งศึกษาปัญหานโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมและปัญหาความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมกับต่างชาติ โดยจะได้นำเสนอปัญหาและข้อวิจารณ์ต่าง ๆ การศึกษาในหัวข้อนี้ค่อนข้างจะยากลำบาก เนื่องจากญี่ปุ่นไม่มีหน่วยราชการกลางทางด้านนี้ และไม่มีกฎหมายหลักที่ระบุวัตถุประสงค์ แนวคิดและแนวทางต่าง ๆ เอาไว้ เราจะเริ่มต้นโดยกล่าวถึงพัฒนาการของการให้ความสำคัญในด้านนี้ของรัฐบาลญี่ปุ่นชุดต่าง ๆ

1. พัฒนาการที่สำคัญ

แต่เดิมมาในสมัยที่ญี่ปุ่นเริ่มเปิดประเทศสมัยเมจิ จนถึงสิ้นสงครามโลกครั้งที่สอง นโยบายต่างประเทศ ด้านวัฒนธรรม มุ่งเข้าสู่โลกตะวันตกที่เจริญแล้ว เพื่อวัตถุประสงค์ที่จะเรียนรู้วิทยาการที่ก้าวหน้า หรือการทำตัวเป็น “นักเรียน” จากครูตะวันตกนั่นเอง ต่อมาในช่วงเวลาเกือบ 20 ปีนับแต่สงครามโลกครั้งที่สอง ผู้นำและประชาชนญี่ปุ่นก็สละเวลาอยู่กับการเร่งบูรณะปฏิสังขรณ์ประเทศ ปฏิรูประบบเศรษฐกิจสังคมการเมือง และเร่งพัฒนาความเติบโตทางเศรษฐกิจระดับสูง มีมติร่วมในประเทศว่าเป้าหมายแห่งชาติ มีอยู่เพียงหนึ่งเดียว คือ พัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวหน้า โดยปฏิเสธบทบาทด้านการเมือง ความมั่นคงระหว่างประเทศ และที่ชัดเจนด้วยเช่นกันคือ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทด้านวัฒนธรรมระหว่างประเทศ² ญี่ปุ่นในช่วงนี้มองเข้าตัวเองเป็นหลัก สถานการณ์เปลี่ยนไปเมื่อถึงสมัยนายกรัฐมนตรีทานากะ

1. สมัยรัฐบาลทานากะ (ค.ศ. 1972-74)

เป็นจุดเริ่มต้นของการตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญของการมีนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมอย่างจริงจัง และทบทวนความผิดพลาดที่ผ่านมา “มูลนิธิญี่ปุ่น” ก่อตั้งขึ้นในเดือนกันยายน ค.ศ. 1972 หลังจากทานากะเป็นนายกรัฐมนตรีได้เพียงสองเดือน องค์การภายใต้กำกับดูแลของกระทรวงต่างประเทศนี้เป็นองค์การปฏิบัตินโยบายวัฒนธรรมสัมพันธ์กับต่างชาติที่มีความสำคัญยิ่ง เน้นหนักส่งเสริมการเรียนภาษาญี่ปุ่นในต่างประเทศ และการให้คนต่างชาติมีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมสังคมญี่ปุ่น มีงบประมาณมหาศาล ตัวประธานมักจะมาจากข้าราชการอาวุโสของกระทรวงต่างประเทศ ที่ครบเกษียณอายุราชการ ในสมัยทานากะนี้ คำว่า “การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม” เป็นคำที่เริ่มพูดกันมาก

ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1974 คณะของนายกรัฐมนตรีทานากะ ขณะเยือนประเทศในเอเชียอาคเนย์ ได้ประจักษ์ถึงการวิพากษ์วิจารณ์ประชาชาติญี่ปุ่นในด้านวัฒนธรรมควบคู่ไปกับด้านเศรษฐกิจอย่างที่คนญี่ปุ่นรู้สึก “ช็อก” นั่นคือ “เดินทางมาโดยสายการบินญี่ปุ่น พักโรงแรมญี่ปุ่น รับประทานอาหารญี่ปุ่น ท่องเที่ยวด้วยมัคคุเทศก์ชาวญี่ปุ่น และเดินทางกลับด้วยสายการบินญี่ปุ่นเช่นเดิม” และเป็น “สัตว์เศรษฐกิจ” มุ่งการส่งออกเป็นสำคัญและเข้ามาลงทุนเพื่อครอบงำตลาดในประเทศ ขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ และจากการตา ส่งผลกระทบให้เกิดการทบทวนตัวเองครั้งใหญ่ในญี่ปุ่น ภาพพจน์นานาชาติของญี่ปุ่น เลวร้ายอย่างหนัก เป็นครั้งแรกที่ประชาชนญี่ปุ่น ได้รับภาพลักษณ์ความเป็นชาติของตนมาจากภายนอกประเทศ³ สื่อมวลชนญี่ปุ่นมีส่วนอย่างมากในการสะท้อนเสียงวิจารณ์จากภายนอกประเทศ เข้ามาสู่การรับรู้ของคนในชาติ คนญี่ปุ่นเริ่มต้นจากการมองเข้าหาตัวเองเป็น

หลัก ญี่ปุ่นเริ่มคำนึงถึงว่าคนต่างชาติมองตนอย่างไร

2. สมัยรัฐบาลฟูจิดะ (ค.ศ. 1976-78)

ญี่ปุ่นก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง เมื่อได้ผู้นำรัฐบาลที่มีสายตากว้างไกล ตระหนักในความจำเป็นและความสำคัญของการมีนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมต่อเอเชียอาคเนย์อย่างเป็นทางการเฉพาะ ความจริงแล้ว “มูลนิธิญี่ปุ่น” ก็เกิดขึ้นโดยดำริของฟูจิดะสมัยเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศในรัฐบาลซาโตะ (ค.ศ. 1964-72) ฟูจิดะได้ประกาศแนวทาง “ความสัมพันธ์ใจต่อใจ” (heart-to-heart relations) ขณะเยือนเอเชียอาคเนย์เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1977 ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักการ 3 ข้อ ที่สื่อมวลชนขนานนามว่า “ลัทธิฟูจิดะ” ผู้นำญี่ปุ่นในขณะนี้เห็นว่า “ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจหรือทางวัตถุจะต้องควบคู่ไปด้วยความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่มีผลกระทบทางจิตใจในลักษณะระหว่างตัวบุคคลโดยตรง”⁴ แม้ฟูจิดะจะพ้นตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลไปแล้ว แต่นโยบายของเขาก็กังได้รับการปฏิบัติต่อไป และบารมีของเขาในกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงต่างประเทศก็ช่วยผลักดันการปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าว ต่อมาฟูจิดะได้ก่อตั้งองค์การวัฒนธรรมสัมพันธ์กับชาติอาเซียน ที่มีชื่อเรียกว่า JASCAA (Japan Solidarity Committee for Asian Alumni) เมื่อเดือนกันยายนปี ค.ศ. 1980 มีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิบัตินโยบายด้านวัฒนธรรมต่อเอเชียอาคเนย์ข้างต้นโดยผ่านศิษย์เก่าจากประเทศอาเซียนที่เคยมาศึกษาในประเทศญี่ปุ่น กรรมการบริหารของ JASCAA ประกอบด้วยนักการเมืองพรรคเสรีประชาธิปไตยอันเป็นพรรครัฐบาล นักธุรกิจชั้นนำที่ติดต่อธุรกิจในเอเชียอาคเนย์ ข้าราชการอาวุโสจากหน่วยงานราชการด้านวัฒนธรรม และนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งรวมเป็น 4 กลุ่ม องค์การข้างต้นมีบทบาทสำคัญเสริมบทบาทหน่วยงานราชการ

ของรัฐบาลด้านวัฒนธรรม ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งในการผลักดันนโยบายและปฏิบัติกิจกรรมโดยตรง ฟูจิดะเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อแรกก่อตั้งและสืบทอดตำแหน่ง ต่อมาโดยบุคคลที่มีอิทธิพลสูงยิ่ง ได้แก่ นางาโนะ อดีตประธานบริษัทเจแปนสตีล และประธานหอการค้าญี่ปุ่นจนถึงคนปัจจุบันคือ นายโคยามา อดีตประธานธนาคารมิตซูบิชิ⁵

3. สมัยรัฐบาลโอฮิรา - ชูซูกิ (1978-82)

ในสมัยนี้เป็นที่ชัดเจนขึ้นมว่าญี่ปุ่นมีแนวความคิดที่วางนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายต่างประเทศด้านความมั่นคงในความหมายกว้างที่เรียกว่า “ความมั่นคงเบ็ดเสร็จ” (comprehensive security) ซึ่งครอบคลุมถึงการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ และนโยบายการสะสมทรัพยากรและพัฒนาแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ นอกเหนือจากอาวุธยุทโธปกรณ์และกำลังพล ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1979 นายกรัฐมนตรีโอฮิราได้ออกคำสั่งแต่งตั้งกลุ่มศึกษาความมั่นคงแห่งชาติเบ็ดเสร็จ (Comprehensive National Security Study Group) ซึ่งคณะทำงานนี้ได้จัดทำรายงานขึ้นเสนอเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1980 ต่อมาในปลายปี ค.ศ. 1980 สมัยรัฐบาลชูซูกิ ก็มีการตั้งคณะทำงานระดับรัฐมนตรีขึ้นที่เรียกว่า Ministerial Council of Comprehensive Security⁶ จะเห็นได้ว่า ประมาณช่วงต้นทศวรรษ 1980 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ให้ความช่วยเหลือต่างประเทศทางเศรษฐกิจในโครงการด้านวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น โครงการศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ค.ศ. 1984 (เปิดเมื่อ ค.ศ. 1985) โครงการศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ค.ศ. 1985 (เปิดเมื่อ ค.ศ. 1987) และโครงการศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ค.ศ. 1987 (คาดว่าจะเปิดในปี ค.ศ. 1989)

4. สมัยรัฐบาลนากาโซเนะ (ค.ศ. 1982-87) ในสมัยรัฐบาลนากาโซเนะ นโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่น รู้จักกันภายในได้คำขวัญที่พูดถึงกันทั่วว่า “ทำให้เป็นนานาชาติ” (internationalization) นากาโซเนะพูดถึงแนวนโยบายนี้บ่อยที่สุด และพยายามเป็นผู้นำในด้านนี้ เช่นผลักดันให้เปิดตลาดญี่ปุ่นแก่สินค้าต่างชาติอย่างจริงจังตามแรงกดดันจากต่างชาติรวมสินค้า 1,750 รายการ การรับนักเรียนต่างชาติมาศึกษาในญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นให้ได้ถึง 100,000 คน ก่อนสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การริเริ่มโครงการเยาวชนสัมพันธ์ญี่ปุ่น-อาเซียน ที่มีชื่อเรียกว่า “โครงการมิตรภาพเยาวชนสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ 21” รวมทั้งนำบุคลากรส่วนตัว เข้าไปมีบทบาทเด่นในการประชุม SUMMIT ระหว่างชาติอภิมหาอำนาจ อุตสาหกรรมโลกทั้ง 5 สมัยของนากาโซเนะเป็นสมัยที่ญี่ปุ่นมีนโยบายวัฒนธรรมที่ครอบคลุมในหลาย ๆ ด้าน ด้วยแนวความคิด “ทำให้เป็นนานาชาติ” ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม กว้างขวางกว่าแนวความคิด “การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม” ของสมัยทานากะ และ “ความสัมพันธ์ใจต่อใจ” ของสมัยฟูจิตะ ในสมัยนี้เช่นกัน ที่แนวนโยบายด้านวัฒนธรรมในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายความมั่นคงเบ็ดเสร็จได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้ว่า มีโครงการความช่วยเหลือต่างประเทศที่เป็น cultural project อยู่หลายโครงการ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น นากาโซเนะ ยังได้เริ่มต้นส่งคณะผู้แทนทางวัฒนธรรมมาเยือนประเทศอาเซียนเป็นครั้งแรก แม้ว่าคณะผู้แทนจะเดินทางไปในช่วงที่ 18-19 พฤศจิกายน 2530 ซึ่งเขาพ้นตำแหน่งไปแล้วตั้งแต่วันที่ 30 ตุลาคม นี่ก็คือ นโยบายเชิงรุกด้านวัฒนธรรมของเขา⁷

2. องค์การกำหนดและปฏิบัติ นโยบายต่างประเทศด้าน วัฒนธรรม

ในระบบการเมืองญี่ปุ่น ข้าราชการมีส่วนเป็นผู้กำหนดนโยบายสูงนอกจากการเป็นผู้ปฏิบัตินโยบาย อาจกล่าวได้ว่า องค์การกำหนดนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมที่สำคัญก็คือกระทรวงต่างประเทศ และกระทรวงศึกษาธิการ สำหรับกระทรวงต่างประเทศ นั้นหน่วยงานดูแลรับผิดชอบโดยตรง คือกองวัฒนธรรม 1 และ 2 ภายใต้ Cultural Exchange Department รวมทั้งกรมความร่วมมือเศรษฐกิจ กรมสารนิเทศวางแผน และวิเคราะห์ข่าว ฯลฯ ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ นั้น หน่วยงานดูแลรับผิดชอบที่สำคัญ ได้แก่ กรมวิชาการและการต่างประเทศ ซึ่งเป็นกรมที่มีขอบข่ายงานกว้างขวางตลอดจนกรมอื่น ๆ ที่มีขอบข่ายงานด้านต่างประเทศ นักการเมืองในพรรครัฐบาลที่มีอิทธิพลต่อนโยบายการศึกษา - วัฒนธรรมรุ่นอาวุโสก็ให้ความสนใจกับเรื่องนี้ด้วย เช่น นายฮุนดะ ชิเกทามะ นายโคฟู โทชิกิ และนายทานากะ ริวโอะ ทั้งสามคนเคยดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีศึกษาธิการ และเป็นผู้อาวุโสสังกัดกลุ่มนากาโซเนะ โคโมโตะ และกลุ่มฟูจิตะตามลำดับ นักการเมืองเหล่านี้ ถือว่าสามารถมีอิทธิพลโดยโทรศัพท์ไปเสนอความคิดเห็นด้านนโยบายได้ตลอดเวลา นักการเมืองในพรรครัฐบาลที่มีอิทธิพลต่อทิศทางการศึกษา - วัฒนธรรมในสมัยปัจจุบันนโยบายของพรรครัฐบาลเรียกกันภาษาญี่ปุ่น Bunkyo - Zoku ก็ถือได้ว่าเป็นกลุ่มตัดสินใจนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมที่สำคัญ⁸ ในบรรดาผู้นำพรรคระดับหัวหน้ากลุ่ม (faction leader) กล่าวได้ว่า ฟูจิตะ เป็นคนที่มีอิทธิพลสูงมาก เพราะให้ความสำคัญกับการทูตวัฒนธรรม

โดยส่วนตัว ตั้งแต่สมัยเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศในรัฐบาลซาโตะ แม้จะพ้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปแล้ว และลาออกจากตำแหน่งหัวหน้ากลุ่มแล้วก็ตาม พุคุตะก็ยังมีอิทธิพลสูงมาก นากาโซะเนะก็นับนโยบายนี้มาก โดยมีนายซุนาตะ ส.ส.กลุ่มเป็นตัวเชื่อมกับพุคุตะ

สำหรับ องค์การปฏิวัตินโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมนั้น ที่สำคัญที่สุดน่าจะได้แก่มูลนิธิญี่ปุ่น ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกระทรวงต่างประเทศโดยตรง และอาจรวมถึง JICA ซึ่งเป็นหน่วยงานด้านการให้ความช่วยเหลือภายใต้กำกับกระทรวงต่างประเทศเช่นกัน ส่วนกระทรวงศึกษาธิการนั้น ได้แก่ Japan Society for the Promotion of Science และ International Research Center for Japanese Studies ที่เกียวโตซึ่งเพิ่งจะก่อตั้งขึ้นมาเมื่อปี ค.ศ.1987 สมัยนากาโซะเนะ มูลนิธิญี่ปุ่น (Japan Foundation) เป็นปรากฏการณ์ที่โดดเด่นของนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ได้รับการกล่าวขวัญอย่างมากเมื่อแรกตั้ง มูลนิธิญี่ปุ่นก่อตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติจัดตั้ง เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม ค.ศ. 1972 ด้วยเงินทุนก้อนใหญ่จากรัฐบาลญี่ปุ่นจำนวน 48,548 พันล้านเยน (320.7 ล้านเหรียญสหรัฐ) และอีกส่วนหนึ่งมาจากภาคเอกชน 41.7 ล้านเยน (271,000 เหรียญสหรัฐ) ทำให้มีดอกเบียจากกองทุนมาใช้ได้อย่างคล่องตัว งบประมาณในปีหนึ่ง ๆ ของมูลนิธิญี่ปุ่น เป็นจำนวนเงินสูงมาก ตัวอย่างเช่น ในปีงบประมาณ ค.ศ. 1987 เป็นจำนวนเงิน 7.725 พันล้านเยน (51 ล้านเหรียญสหรัฐ) ประกอบด้วยเงินจากผลประโยชน์จำนวน 4.067 พันล้านเยน (26.9 ล้านเหรียญสหรัฐ) และเงินอุดหนุนจากรัฐบาลจำนวน 3.658 พันล้านเยน (2402 ล้านเหรียญสหรัฐ) งบประมาณข้างต้นเป็นค่าใช้จ่ายด้านการบริหารจำนวน 1.996 พันล้านเยน (14 ล้านเหรียญสหรัฐ)

เหลือสำหรับด้านกิจกรรมและเปลี่ยนวัฒนธรรม ประมาณ 5.729 พันล้านเยน (37.8 ล้านเหรียญ)⁹

กิจกรรมที่สำคัญ 3 ลักษณะ ของมูลนิธิญี่ปุ่น ได้แก่ การเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่น ญี่ปุ่นศึกษา และศิลปวัฒนธรรมญี่ปุ่น สำหรับในด้านภาษาญี่ปุ่น ความช่วยเหลือครอบคลุมอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่การส่งครูไปช่วยสอนภาษาญี่ปุ่น สนับสนุนหลักสูตรภาษาญี่ปุ่นโดยส่วนรวม มอบอุปกรณ์และสื่อการสอน ไปจนถึงการจัดสอบวัดความรู้ภาษาญี่ปุ่น สำหรับในด้านที่สอง คือ ญี่ปุ่นศึกษา ความช่วยเหลือครอบคลุมถึงการให้ทุนเดินทางไปวิจัยในประเทศญี่ปุ่น ส่งครูญี่ปุ่นไปช่วยสอน และให้ทุนวิจัย สำหรับในด้านที่สามสุดท้ายคือ ศิลปวัฒนธรรมนั้น ครอบคลุมถึงการให้ทุนแก่ ศิลปิน นักกีฬา และนักวิชาการชาวต่างประเทศ มาศึกษาในญี่ปุ่นตลอดจนส่งบุคคลอาชีพเหล่านี้ชาวญี่ปุ่นไปเยือนต่างประเทศ เป็นการแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งในบางครั้งก็เป็นคณะใหญ่เพื่อจัดแสดงโชว์ เช่น คณะดนตรีญี่ปุ่นแบบโบราณและแบบสมัยใหม่ คณะกีฬา คณะนาฏศิลป์ เป็นต้น ในบางปีมีการสนับสนุนการจัดนิทรรศการใหญ่แสดงศิลปวัฒนธรรมญี่ปุ่น ให้ชาวต่างชาติได้ชม เพื่อรู้จักญี่ปุ่นดีขึ้น ณ เมืองใหญ่ ๆ ทั่วโลก ซึ่งสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายสูงมากแต่ก็มีคนเข้าชมเป็นหมื่นเป็นแสน ยังมีอีกรูปแบบหนึ่ง คือจัดสัปดาห์ภาพยนตร์ญี่ปุ่น เพื่อคนทั่วไป ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศไทยเพราะจัดต่อเนื่องมาทุกปี มูลนิธิญี่ปุ่นยังผลิตภาพยนตร์เองด้วย และทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือนักสร้างภาพยนตร์ชาวต่างประเทศ ในการทำภาพยนตร์ญี่ปุ่นและรายการโทรทัศน์เกี่ยวกับญี่ปุ่น ในปีหนึ่ง ๆ หนังสือเกี่ยวกับญี่ปุ่นรวม 30-50 รายการ ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศ โดยการสนับสนุนจากมูลนิธิญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม

ในกิจกรรม 3 ด้านดังกล่าวข้างต้น ดูเหมือนว่า การส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่น จะได้รับการเน้นมากเป็นพิเศษ ดังปรากฏว่า เมื่อเร็ว ๆ นี้ มูลนิธิญี่ปุ่นได้ก่อตั้ง Japanese Language Institute เพื่อฝึกอบรมครูสอนภาษาญี่ปุ่นชาวต่างประเทศโดยเฉพาะ

3. ประเด็นปัญหา

หลังจากที่ได้พิจารณาถึงองค์การกำหนดและปฏิ-

ต้นทศวรรษ 1970 ถึงปัจจุบันมาแล้ว มีข้อสังเกตต่อ ประเด็นปัญหาบางประการที่จะได้นำเสนอเพื่อประกอบการวิจารณ์และเสนอข้อคิดเห็นต่อไปดังนี้

บทินโยบายด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ ของญี่ปุ่น ตั้งแต่

ประการแรก ญี่ปุ่นมาช้ามากในด้านวัฒนธรรม ประสบความยิ่งใหญ่ทางเศรษฐกิจแล้วจึงมาให้ความสนใจและมีลักษณะเป็นปฏิกิริยาโต้ตอบ เมื่อถูกกดดันหรือต่อต้านจากต่างประเทศ ได้แก่ การต่อต้านญี่ปุ่นในหมู่ชาติอาชิวสนิยมมานานากะ และแรงกดดันจากสหรัฐที่เรียกร้องให้ญี่ปุ่นเปิดตลาดออกรับสินค้า เนื่องจากญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้าอย่างมหาศาลต่อเนื่องตลอดมา ญี่ปุ่นดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้านวัฒนธรรมก็เพราะได้สำนึกว่าตนยังอยู่ห่างไกลมาตรฐานนานาชาติ เช่น ต้องให้ทุนการศึกษา ส่งเสริมนักเรียนต่างชาติมาศึกษาในญี่ปุ่น สนับสนุนการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่นในต่างประเทศ ฯลฯ นโยบายที่ประกาศออกมาจึงเป็นลักษณะตั้งรับมิใช่เป็นนโยบายที่มีอุดมคติไปสู่อนาคต จะมีข้อยกเว้นก็แต่แนวความคิด “สู่คริสต์ศตวรรษที่ 21” ของนาโกโซเนะ ที่พยายามจะทำวันนี้เพื่ออนาคต เช่น โครงการส่งเสริมให้นักเรียนต่างชาติมาศึกษาในญี่ปุ่นให้ได้จำนวน 100,000 คน ก่อนจะสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 20¹⁰ และโครงการ

มิตรภาพเยาวชนเพื่อคริสต์ศตวรรษที่ 21 ในปัจจุบันนี้ นโยบาย “บ้านเกิดนิยม” ของนายกรัฐมนตรีทาเคชิเคดุมิเอะดูเหมือนว่าจะไม่ได้สานต่อแนวความคิด internationalization ที่มีอยู่ แต่กลับมองเข้าสู่ตนเอง ความรักในบ้านเกิด ความภูมิใจในท้องถิ่น และนำไปสู่ “ญี่ปุ่นนิยม” ในที่สุด นับเป็นเรื่องน่าวิตก

นอกจากมูลนิธิญี่ปุ่นแล้ว มีองค์การปฏิบัติการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ซึ่งรวมถึงของภาคเอกชนต่าง ๆ ด้วย จากการสำรวจของมูลนิธิญี่ปุ่นพบว่าในปี ค.ศ. 1980 มีอยู่รวม 175 องค์การ แต่ถึงปี ค.ศ. 1984 ได้เพิ่มขึ้นไปเป็น 555 และคาดการณ์ว่าภายในสิ้นปี ค.ศ. 1987 จำนวนจะเพิ่มขึ้นเป็น 1,000 องค์การ ในจำนวนนี้มีอยู่ไม่น้อยที่อยู่ในต่างจังหวัด เป็นองค์การถึงรากประชาชน (grass root) และเป็นของบริษัทรุทกิจ เช่น มูลนิธิโตโยต้า มูลนิธิการกีฬาเพื่อศิลปะ มูลนิธิชินโตริและมูลนิธิธนาคารซานวา ฯลฯ มีตัวเลขว่าองค์การเพื่อการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของภาคธุรกิจ ได้รับบริจาคเงินในช่วงประมาณ 15 ปีที่ผ่านมา รวมกันถึง 10 พันล้านเยน (69 ล้านเหรียญสหรัฐ) แต่ว่าส่วนใหญ่จะบริจาคให้แก่ทางยุโรปและสหรัฐอเมริกา สะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกยิ่งกว่าเอเชีย มูลนิธิซาซากาวาได้ให้เงินสนับสนุนก้อนใหญ่แก่ U.S. - Japan Foundation ของอเมริกา และบริษัทรถยนต์นิสสัน ได้รับบริจาคเงินก่อตั้งสถาบันวิจัยนิสสัน ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ

ในประการที่สอง วัตถุประสงค์ของนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่น คืออะไร เพื่อความมั่นคงของญี่ปุ่นในความหมายกว้าง มุ่งเพื่อสนับสนุนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งญี่ปุ่นได้เปรียบดุล

การค้า และไปลงทุนครอบงำเศรษฐกิจต่างชาติในระดับสูง เพื่อให้การค้าการลงทุนดำเนินไปโดยไม่ถูกวิจารณ์ต่อต้าน (เชิงเศรษฐกิจ) หรือว่าเพื่อจะได้เพื่อนและมีอิทธิพลบางประการ (เชิงการเมือง) หรือว่ามีวัตถุประสงค์ในตัวของมันเองในลักษณะ “วัฒนธรรมเพื่อวัฒนธรรม” อย่างมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน¹¹ ถ้าเป็นในกรณีหลัง คำถามมีอยู่ต่อไปว่า

1. มุ่งให้คนต่างชาติศึกษาภาษาญี่ปุ่นและเรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่น เพื่อจะได้รู้จักและเข้าใจญี่ปุ่นให้ถูกต้อง หรือส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย โดยคนญี่ปุ่นก็ต้องรู้จักและเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมชาติอื่น โดยเฉพาะในเอเชีย ซึ่งได้ละเลยมาเป็นเวลานาน เนื่องจากมี “ปมด้อย” ต่อตะวันตกตลอดมา
2. มุ่งเพียงเพื่อรู้จักและเข้าใจกัน หรือเพื่อจะได้สามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างเช่นเพื่อนมนุษย์ ซึ่งถ้าเป็นกรณีแรก ผลกระทบอาจจะไม่มากเท่าไรนัก นั่นคือเพียงแต่รู้จักและเข้าใจอีกฝ่าย ความจริงแล้ว “การอยู่ร่วมกันได้” กับคนชาติอื่นเป็นจุดอ่อนของญี่ปุ่นอย่างยิ่งเมื่อคำนึงถึงปัญหา “การอยู่ร่วมกัน” ระหว่างคนญี่ปุ่นกับชนกลุ่มน้อยภายในประเทศในปัจจุบัน
3. วิธีการจะเน้นบทบาทของภาครัฐในการกำหนดทิศทางและจัดระเบียบเช่นในกรณีการฟื้นฟูประเทศด้านเศรษฐกิจในช่วงหลังสงคราม หรือรัฐจะเข้าไปแทรกแซงแต่น้อย ปล่อยให้ดำเนินไปเองโดยธรรมชาติ แล้วเน้นบทบาทการเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมของภาคเอกชน ได้แก่ องค์การ NGO ต่าง ๆ¹²

ในประการที่สาม ประเด็นที่คาบเกี่ยวกับการเมือง รัฐบาลจะมีความกล้าหาญพอที่จะปล่อยให้สังคม

ญี่ปุ่นเผชิญกับปัญหาเชิงการเมืองที่จะตามมาหรือไม่ ในสมัยปักกิ่งขึ้นนั้น คิมแดจุง สามารถไปลี้ภัยการเมือง ในสหรัฐอเมริกา ในฐานะ “นักเรียนนอก” ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ลูกสาวของอาลีบุคโดแห่งปากีสถาน เข้าไปลี้ภัยการเมืองในลอนดอน และโคโมโตะ เข้าไปลี้ภัยในปารีส คำถามก็คือว่า การเข้าเมืองของคนเอเชียเหล่านี้ รัฐบาลญี่ปุ่นพร้อมจะรับรองเช่นเดียวกับของสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศส หรือไม่ คนอพยพ กัมพูชาและเวียดนามก็เช่นกันทำไมญี่ปุ่นไม่มีทำที่พร้อมจะรับ แต่ใช้วิธีให้ความช่วยเหลือในรูปของ “การบริจาคเงิน” ทั้ง ๆ ที่บุคคลเหล่านี้เองจะช่วยเหลือ internationalization ญี่ปุ่นอย่างดีที่สุด เอเชียมีปัญหา มาก แต่ญี่ปุ่นซึ่งเป็นชาติเอเชีย ไม่ค่อยอยากแบกรับ ปัญหา¹³

ในประการสุดท้าย จะทำอะไรกับปัญหา “การครอบงำทางวัฒนธรรม” ที่วิจารณ์โดยคนในประเทศ เอเชียซึ่งพื้นฐานทางสังคมยังไม่เข้มแข็ง ความจริงแล้ว วัฒนธรรมญี่ปุ่นไม่ใช่สิ่งต่ำต้อยเมื่อเปรียบเทียบกับ วัฒนธรรมตะวันตก คตินิยมของญี่ปุ่นนั้นความมีระ-

เบียบวินัยใฝ่ศึกษา ใฝ่ก้าวหน้า มุ่งสำเร็จตามเป้าหมาย ความขยัน อดทนบากบั่น ให้ความสำคัญชีวิตวัยเด็ก เน้นความละเอียดอ่อน เข้าหาธรรมชาติมีวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ฯลฯ ดังนั้น รายการโทรทัศน์ หนังสือการ์ตูน หนังสือวรรณกรรมแปล ที่ถ่ายทอด ค่านิยมเหล่านี้มาสู่คนไทย โดยเฉพาะเด็กไทยจึงน่าจะมี ส่วนเสียน้อยกว่าการหลงใหลเข้ามาของวัฒนธรรม ตะวันตกที่เน้นอิสระและวัยรุ่น นอกจากนี้ ค่านิยมแบบ ไทย ๆ ก็มีปัญหาเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมไม่น้อยเลย จะอย่างไรก็ตาม มีความกังวลต่อปัญหาการครอบงำที่มีเหตุผลน่าฟังอยู่หลายประการ¹⁴

1. การนิยมในวัฒนธรรมต่างชาติไม่ว่าชาติใด ญี่ปุ่นหรืออเมริกา ฝรั่งเศส ฯลฯ ตั้งแต่วัยเด็ก โดยไม่เชื่อมโยงไปสู่วัฒนธรรมพื้นบ้านและกระบวนการทาง ภูมิปัญญาจากรากพื้นเมืองย่อมสร้างปัญหา ประเด็น ไม่ได้อยู่ที่การรับ หรือการนิยมความเป็นไทย แต่อยู่ที่การเชื่อมโยงสู่รากวัฒนธรรมของเราเอง การอธิบาย ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมและวิทยาศาสตร์ จากภูมิ ปัญญาพื้นเมืองของเรา จะทำได้ยากขึ้น¹⁵

2. วัฒนธรรมญี่ปุ่น กับธุรกิจญี่ปุ่น แพร่เข้ามาอย่างเคียงคู่ขนานกัน ช่วยกระตุ้นส่งเสริมวัฒนธรรม “บริโภคนิยม” ตามวิถีชีวิตสมัยใหม่ที่เน้นการโฆษณา ทั้ง ๆ ที่ในชีวิตประจำวันของเด็กญี่ปุ่นในโตเกียวหรือในชนบทก็ไม่ได้เดินแนว “บริโภคนิยม” เท่าใดนัก ปัญหาการเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่นในโพ้นทะเลไปกระตุ้นความอยาก และรับใช้ธุรกิจการค้าอย่างครบวงจร จึงเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นปัญหาต่อกระบวนการอบรมเด็กของเรา

3. ความช่วยเหลือต่างประเทศของญี่ปุ่น โดยเฉพาะประเภทให้เปล่า ตัวอย่างเช่น โครงการศูนย์ญี่ปุ่นศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์โสตทัศนูปกรณ์ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทยและโครงการศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ตลอดจนล่าสุด คือ โครงการสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ได้เสริมแรงให้แก่ความกังวลในข้อ 1 และ 2 ไม่มีชาติตะวันตกใด ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในเชิงวัฒนธรรมข้างต้นอย่างโดดเด่นเช่นนี้ ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา เยอรมันตะวันตก อังกฤษ ฝรั่งเศส ในปัจจุบันแทบไม่มีสถาบันการศึกษาของรัฐแห่งใดในประเทศไทยที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือให้เปล่าในเชิงวัฒนธรรม จากรัฐบาลญี่ปุ่น

ประเด็นปัญหาทั้งสี่ข้างต้น คือ ปัญหาท่าที่มีลักษณะเป็นปฏิกริยาตอบรับ ปัญหาวัตถุประสงค์ ปัญหาที่คาบเกี่ยวกับการเมือง และปัญหาการครอบงำทางวัฒนธรรม จะเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญสำหรับผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่น และผู้รับฝ่ายไทยต้องขบคิด นอกจากนี้แล้วญี่ปุ่นจะต้องเผชิญกับปัญหาแรงงานต่างชาติหลั่งไหลเข้ามา นักเรียนต่างชาติที่อยากเข้ามาศึกษาต่อ แต่ขาดทุน-

ทรัพย์ต้องลักลอบทำงานหารายได้พิเศษ ตลอดจนปัญหาแรงงานพิเศษที่เข้ามาทำงานตามบาร์ในทีกคลับและสถานบริการกลางคืน ก็ในเมื่อเศรษฐกิจญี่ปุ่นเป็นเศรษฐกิจโลก ญี่ปุ่นมีทรัพยากรสินโพ้นทะเลมากกว่าชาติใด ค่าแรงในประเทศญี่ปุ่นสูงมาก มีวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า แต่นโยบายวัฒนธรรมจะไม่ internationalized ได้อย่างไร ปัญหาเหล่านี้จะแหลมคมยิ่งขึ้นอย่างไม่ต้องสงสัย

4. ข้อคิดเห็น

จากที่ได้กล่าวถึงพัฒนาการ จนถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของนโยบายต่างประเทศญี่ปุ่นในด้านวัฒนธรรม ก็มาถึงจุดที่เราจะได้พิจารณาประเมินความสำเร็จ-ความล้มเหลว

ดูเหมือนว่าญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการทำให้ต่างชาติเห็นว่า ญี่ปุ่นเป็นชาติ “มหาอำนาจทางวัฒนธรรม” มีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม เป็น major culture หนึ่งในวัฒนธรรมชั้นนำของโลก แต่ดูเหมือนว่ายังไม่ถึงขั้นที่ให้คนต่างชาติมองว่าในที่สุดแล้วคนญี่ปุ่นก็เป็นมนุษยธรรมตา ประสบปัญหาชีวิตและปัญหาสังคมต่าง ๆ เช่นเดียวกับประเทศที่มีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจเดียวกัน นั่นคือสังคมหลังอุตสาหกรรม (post-industrial society) เช่น ปัญหาคุณภาพชีวิตปัญหาอัตราการตายอันเนื่องมาจากโรคทางประสาทและหัวใจอยู่ในเกณฑ์สูงปัญหาคนชราปัญหาครอบครัว ปัญหาค่าครองชีพสูง ฯลฯ ถ้าสิ่งนี้คือเป้าหมายของนโยบายวัฒนธรรมมุ่งให้คนต่างชาติมองเห็นความเป็นสามัญมากกว่าความเป็นเฉพาะตัวนโยบายของญี่ปุ่นก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ จึงนำไปสู่ปัญหาที่มีความสำคัญยิ่ง คือ การใช้ชีวิตร่วมกับคนชาติอื่น เปิดให้เห็นทั้งในส่วนที่อยากให้อู-

และไม่อยากให้ ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ดูเหมือนว่า ภาพของ internationalization of Japan ในความหมายนี้เป็นเพียงความพยายามหรือเป็นเป้าหมายที่ต้องใช้เวลาอีกนาน รัฐบาลญี่ปุ่นมีเหตุผลที่จะอ้างความยากลำบากในการปฏิบัตินโยบายนี้ เพราะพื้นฐานสังคมญี่ปุ่นมีลักษณะบางประการ ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการที่ปัจเจกบุคคลจะเปิดเผยตนเองและมีความสัมพันธ์โดยตรงกับคนต่างชาติอย่างอิสระเสรี¹⁶ แต่จะอ้างตลอดไปย่อมไม่ได้

รากของปัญหาที่กล่าวถึงในข้อแรก ลึกและหยั่งแน่นมาก สังคมญี่ปุ่นเน้นลักษณะพฤติกรรมรวมหมู่ การเน้นการแข่งขัน สังคมลำดับชั้นและอนุรักษนิยม ภายใต้อิทธิพลระบอบราชการ (bureaucratic conservatism)¹⁷ ปัญหาความไม่เชี่ยวชาญในภาษาอังกฤษอาจแก้ได้ แต่ลักษณะข้างต้นคงอยู่เหนียวแน่นตลอดมาไม่เคยสั่นคลอนในขั้นรากฐาน แม้ว่าแมคอาเธอร์จะได้ดำเนินความพยายามปฏิรูปอย่างมาก ปัจจัยด้านการเมืองที่ญี่ปุ่นไม่ยอมข้องแวะกับการเมืองระหว่างประเทศ ไม่ยอมให้มีพันธะทางศีลธรรมและหลักการการเมือง แต่ต้องการความยืดหยุ่น เพื่อเหตุผลทางเศรษฐกิจทำให้ญี่ปุ่นพลาดโอกาสดีของ internationalization ไปมากมาย ประชาชนญี่ปุ่นถ้าได้สัมผัสโดยตรงกับผู้ลี้ภัยการเมืองเวียดนาม และชาติอื่น ๆ จะได้ประโยชน์มากกว่าเพียงได้ข่าวสารที่รวดเร็วด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่เกี่ยวกับบทบาทของคิมแดง โคโมเน บุตรสาวอาลี บุตโต ฯลฯ

5. ส่งท้าย

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ถึงปัญหานโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่น เราอาจสรุปได้ว่า แท้จริงแล้ว การประกาศนโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมสัมพันธ์กับต่างชาติของผู้นำรัฐบาลญี่ปุ่น การจัดตั้ง

หน่วยงานราชการต่าง ๆ ขึ้นมา และการเพิ่มงบประมาณ รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือทางวัฒนธรรมแก่หน่วยงานราชการของประเทศด้อยพัฒนา เป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้นเองและยังห่างไกลจาก internationalization ที่แท้จริง

ในเรื่องเศรษฐกิจ รัฐถูกภาคเอกชนที่มีอิทธิพลเข้มแข็งขึ้น บีบให้ต้องคลายมือ แต่ในเรื่องวัฒนธรรมสัมพันธ์ต่างชาติ ใครจะไปบีบให้ยอมปล่อยมือได้ องค์กรเอกชนอิสระ (NGO) จะต้องได้รับการส่งเสริมเปิดโอกาสให้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น¹⁸ ระบอบราชการยอมมีข้อจำกัดอยู่ในตัว ในประเพณีการเมืองญี่ปุ่น ความไม่ไว้วางใจในกิจกรรมของภาคประชาชนที่อิสระ และวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล (zajya - jin) ในหมู่ข้าราชการและผู้นำการเมือง มีอยู่สูงตลอดมา¹⁹ ผลคือ ความรู้สึกไม่ไว้วางใจ หรือสงสัยในความจริงจังของญี่ปุ่น เกิดขึ้นในหมู่คนเอเชีย²⁰

ในบรรดาปัญหาต่าง ๆ ที่ญี่ปุ่นประสบอยู่ ปัญหาทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงและความสัมพันธ์เชิงการเมือง ญี่ปุ่นสามารถแก้ไขได้อย่างดีเยี่ยมภายในเวลาอันสั้น แต่ในด้านวัฒนธรรมนั้นญี่ปุ่นยังอยู่ห่างไกลมาก ความเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นอาจจะไม่คู่เคียงไปกับความเป็นมหาอำนาจทางวัฒนธรรม แม้จะขึ้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 แล้ว และสิ่งนี้เองคือการทำลายต่อญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่ที่สุดตลอดคริสต์ศตวรรษใหม่ที่จะมาถึง

เชิงอรรถ

1. ดูความหมายเกี่ยวกับนโยบาย วัฒนธรรม และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ใน Eto Shinkichi et.al., Kokusai Kankeiron (International Relation), Tokyo University Press, Tokyo, 1982 ดูโดยเฉพาะบทที่ว่าด้วยการขัดแย้งทางวัฒนธรรม และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม หน้า 167-179.

2. ดูบทวิจารณ์เกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศ ญี่ปุ่น ด้าน “การทูตวัฒนธรรม” ใน Roger Buckley, “The Projection of Japan : Information Influence and Contemporary Cultural Diplomacy” Bulletin of the Graduate School of International Relations, No. 3, July 1985, International University of Japan; Mushakoji Kinhide, “The Cultural Premises of Japanese Diplomacy”, The Japan Interpreter และดูปัญหาภาพพจน์ญี่ปุ่นในสายตาคนต่างชาติใน Tsujimura Akira, et. al. (editors), Sekai wa nihon o do miteiru ka (How the World Look at Japan), Hyoronsha, Tokyo, 1987.

3. ดูสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ ภัย เหลือง ภาค 1, ภาค 2 และ Gregory Clark, “Japan in Asia : A cultural Comparision,” Asia Pacific Community (Summer 1987), pp. 61-70.

4. ดู Yano Toru, Tonan ajya seisaku (Southeast Asian Policy), Saimul Press, Inc., 1987, pp. 185-245.

5. See From War to Friendship, published by JASCAA, Tokyo, 1983; and see also JASCAA's newsletter, expecially No.7, 1983.

6. ดูงานวิเคราะห์นโยบายความมั่นคงของญี่ปุ่นที่ปรับเปลี่ยนไปมาใน ไซยวัฒน์ คำชู “แนวโน้มของนโยบายความมั่นคงและป้องกันประเทศญี่ปุ่น” *เอเชียปริทัศน์* (มกราคม-เมษายน 2529) น. 1-47 โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้า 28-30 ว่าด้วยแนวความคิด “ความมั่นคงเบ็ดเสร็จ”

7. ดูสรุปการเดินทางและข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลญี่ปุ่นของคณะผู้แทนวัฒนธรรมญี่ปุ่นใน Japan Information Service, Press Release, Dec. 11, 1987, Bangkok, pp. 1-7, และดู Michio Muramatsu, “In Search of National Identity : The Politics and Policies of the Nakasone Administration,” *Journal of Japanese Studies*, Vol. 13, No. 2 1987, pp. 307-342; Nakasone Yasuhiro, “Toward a Nation of Dynamic Culture and Welfare,” *Japan Echo* Vol. X, No.1 1983, pp. 12-18.

8. ดูเกี่ยวกับ Zoku politics ใน Seizaburo Sato and Tetsuhisa Matsuzaki, *Jiminto Seiken* (The Ruling Liberal Democratic Party), Chuo Koron-sha, Tokyo, 1987. See the list of the Bunkyo-zoku (education tribe) on page 269.

9. ข้อมูลเกี่ยวกับมูลนิธิญี่ปุ่นทั้งหมดต่อไปนี มาจาก Kiyoshi Kadono, “A Gift from Japan,” *Look Japan*, September 1986, pp. 34-36.

10. ดูบทความเกี่ยวกับปัญหาการศึกษาในประเทศญี่ปุ่นใน ผกาทิพย์ สกุลครุ, “ความช่วยเหลือด้านทุนการศึกษาของรัฐบาลญี่ปุ่น” *วารสารไทย-ญี่ปุ่นศึกษา* (กรกฎาคม-กันยายน 2528), หน้า 5-18 ; Prasert Chittiwatanapong, “An Evaluation of Study in Japan” a paper presented at a conference on “Study Abroad in Japan,” organized by the Institute of Higher Education, Hiroshima University, Japan, at Hiroshima University, on

February 1986; James L. Stewart "Individualized Cultural Exchange," Journal of Japanese Trade & Industry, No. 3, 1984, pp. 33-35.

11. ดู Mochtar Lubis, "Japan, From Economic Power to Cultural Inspiration," ; Suzuki Takuo, "How Can Japan Contribute to a More Peaceful and Prosperous World?" both papers in Andrew J.L. Aronour, Asia and Japan : The Search for Modernization and Identity, The Athlone Press, London and Dover, New Hampshire, 1985, pp. 28-65; The Japan Foundation, In Search of Meaningful Cultural Exchange; Southeast Asia and Japan, 1980; Umesao Tadao, "Kokusai Koryu to Nihon Bunmei," Kokusai Koryu, Jan., 1974, pp. 22-34.

12. ดูบทวิเคราะห์วิจารณ์ที่น่าสนใจใน Surichai Wan'Gaeo, "Cultural Exchange between Japan and Thailand : The Situation and the Challenges Ahead, a paper presented at a Thailand - Japan Conference on "Towards a Constructive Relations between the People of the Two Countries," organized by Thailand - Japan Coordination Group for Development, at Chulalongkorn University, September 17, 1988.

13. มีปัญญาชนญี่ปุ่นหลายคนที่กำลังลกับปัญหาความไม่สมดุลทั้งสอง คือ ระหว่างด้านวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจ และระหว่างวัฒนธรรมสัมพันธ์กับตะวันตก-เอเชีย ดูตัวอย่างเช่น Yamamoto Tadashi, "Special Lecture on Japan - ASEAN Relations," NIRA News, No. 9 (September 1988) p. 7.

14. ดู อนุช อภาภิรมย์, "อิทธิพลทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นต่อไทย" ใน ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น : 10 ปีหลังการต่อต้านสินค้านักญี่ปุ่น บรรณาธิการโดย บัญญัติ สุการวิทย์ สถาบันญี่ปุ่นศึกษา มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ พ.ศ. น. 150-155 ; อรทัย ศรีสันติสุข, “การตุนญี่ปุ่นกับเด็กไทย : จากมดเอ็กซ์สู่แมงโด้-เรมอน” ในเล่มเดียวกัน น. 156-163 ; เสือเตี้ยกับสโนไวท์ทั้งเจ็ด (นามปากกา) “ทำไมต้องศึกษาญี่ปุ่น” ผู้อนาคต 7-13 กันยายน 2531, น. 50-51.

15. ปัญญาชนญี่ปุ่นในสมัยเปิดประเทศ เพื่อรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา พวกเขาพยายามอธิบายโดยเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาพื้นเมืองและพยายามโยงสู่หลักการสากล ดูตัวอย่างเช่นในกระบวนคิดของ ฟุคุชวา ยูคิชิ ใน ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์ “ความคิดของฟุคุชวา ยูคิชิ” วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 4 (ธันวาคม 2529) น. 18-55.

16. คุณลักษณะเด่นของสังคมวัฒนธรรมญี่ปุ่น ที่เรียกกันว่า “สังคมแนวตั้ง” “วัฒนธรรมลำดับชั้น” และ “สังคมความปรองดองและแข่งขัน” ตามลำดับ ใน Chie Nakane, Japanese Society, University of California Press, Berkeley, 1970; Ruth Benedict, Chrysanthemum and the Sword : Patterns of Japanese Culture, World Publishing, New York, 1946; Ishida Takeshi, Nihon no seiji bunka (Japan's Political Culture), Tokyo University Press, Tokyo, 1983.

17. ตลอดมาตั้งแต่สมัยเมจิถึงปัจจุบัน มีการพูดถึงปัญหา “โรคสังคมตะวันตก” ที่ญี่ปุ่นจะต้องระมัดระวังเมื่อรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามา ในปัจจุบันก็มีการพูดถึง “โรคสังคมที่เจริญแล้วที่ญี่ปุ่นจะต้องระมัดระวัง” ดูตัวอย่างเช่น Ishii Ichiji, Gekishin (Radical Thunder), Diamond Press, 1987, Chapter 6, pp. 221-274.

18. ในปี ค.ศ. 1983 องค์การเอกชนที่เรียกว่า NGO ในญี่ปุ่น ได้รับความอุดหนุนจากรัฐบาลเพียง 31 พันล้านเยน (ร้อยละ 0.8 ของการให้ความช่วยเหลือทางการทั้งหมด) ซึ่งต่ำมากเมื่อเทียบกับสหรัฐอเมริกา

เยอรมัน แคนาดา และเนเธอร์แลนด์ ตามลำดับดังนี้ 595 (7.4%) 177 (5.6%) 125 (8.7%) 111 (6.6%) และน้อยกว่าประเทศเล็ก ๆ เช่น สวิตเซอร์แลนด์ (46 ล้านเหรียญ) และสวีเดน (44 ล้านเหรียญ) เสียอีก จาก OECD - DAC, *Twenty-Five Years of Development Cooperation*, 1985, quoted in *Japan's ODA*, edited by REAL, Tokyo March 1988, p. 17.

19. ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2531 มูลนิธิญี่ปุ่นได้ย้ายที่ตั้งสำนักงาน ไปรวมอยู่ในอาคารเดียวกับที่ตั้งหน่วยงานสถานทูตญี่ปุ่น เช่น แผนกกงสุล และสำนักข่าวสารญี่ปุ่น ตามที่สั่งการโดยสำนักงานใหญ่ในโตเกียว กรณี British Council ของอังกฤษและสถาบันก่อตั้งของเยอรมันนั้นล้วนถือเป็นกิจกรรมที่แยกห่างจากหน่วยงานสถานทูตที่เป็นราชการ เพื่อให้มีบรรยากาศของการสัมผัสวัฒนธรรมที่ห่างไกลจากระบบราชการ ทำให้สะดวกใจสำหรับประชาชนทั่วไปจะเดินแวะเข้ามาอย่างเสรี อนึ่ง สำนักงานกรุงเทพนี้ตั้งขึ้นในปี 1974 นับเป็น 1 ใน 11 สาขาต่างประเทศ ดู Haruo Washi, "Nittai buuka ni tsuite," *Krungthep*, Japanese Association in Thailand, Feb. 1988 แปลเป็นภาษาไทยโดย ผกาทิพย์ สกุลครู "การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมไทย-ญี่ปุ่น" *วารสารไทย-ญี่ปุ่นศึกษา* อ่างแล้ว

20. ปัญญาชนไทยผู้หนึ่ง กล่าวให้ข้อคิดไว้ในสุนทรพจน์ ณ ประเทศญี่ปุ่นว่า "Not words but deeds. Not money, but sincerity are required for your cooperation and understanding. Japan may feel sincere with us, but we doubt her sincerity." See a report on Mr. Sulak Sivaraksa's dinner speech at the International Hour of Japan, Tokyo in "The Big Bad Brother of ASEAN", *Asian Action*, Newsletter of the Asian Cultural Forum of Development, July-August 1986, pp. 14-15.